

Dygdała, Jerzy

Jeszcze o nazwach dwóch części Prus w XVIII wieku

Czasy Nowożytne 24, 91-104

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JERZY DYGDAŁA

TORUŃ

JESZCZE O NAZWACH DWÓCH CZĘŚCI PRUS
W XVIII WIEKU

Polska historiografia ma wyraźny kłopot z użyciem odpowiedniej nazwy dla byłych Prus Książęcych w okresie od koronacji Fryderyka I na króla w Prusach w 1701 r. aż do pierwszego rozbioru Rzeczypospolitej w 1772 r., kiedy to dwie części Prus, Prusy Królewskie i dawne Prusy Książęce znalazły się w państwie pruskim Fryderyka Wielkiego i zostały podzielone na dwie prowincje – Prusy Zachodnie i Prusy Wschodnie. Można tu tylko pokrótce przypomnieć, że podział jednolitego państwa zakonu krzyżackiego w wyniku wojny trzynastoletniej i drugiego pokoju toruńskiego z 1466 r. sprawił, że część wschodnia tych ziem pozostała pod władzą zakonu jako Prusy Krzyżackie, podczas gdy część zachodnia (z Warmią) została włączona (inkorporowana) do Korony Polskiej jako Prusy Królewskie (Polskie)¹. W 1525 r. wielki mistrz zakonu Albrecht z linii Hohenzollern-Ansbach, po przegranej wojnie z Polską, zdecydował się na przyjęcie reformacji i przekształcenie swego państwa w świeckie księstwo. Jednocześnie uznał za swego suwerena króla polskiego Zygmunta Starego, a Księstwo Pruskie miało być lennem Korony Polskiej². W latach 1619–1621 lenno to przejęli, zresztą za zgodą króla Zygmunta III i Rzeczypospolitej, elektorowie brandenburscy z głównej linii Hohenzollernów³. Dlatego też w XVI–XVII w. nazywano ziemie pruskie podlegające władzy Ho-

¹ M. Biskup, *Trzynastoletnia wojna z Zakonem Krzyżackim 1454–1466*, Warszawa 1967.

² M. Biskup, *Geneza i znaczenie holdu pruskiego z 1525 roku*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1975, nr 4, s. 407–424; M. Bogucka, *Hold pruski*, Warszawa 1985; ostatnio kwestie te omówił I. Kąkolewski, *Hold pruski z 1525 roku jako „miejsce pamięci” w kulturze staropolskiej*, „Czasy Nowożytne” 2010, t. 23, s. 11–27, oraz J. Wijaczka, *Albrecht von Brandenburg-Ansbach (1490–1568). Ostatni mistrz zakonu krzyżackiego i pierwszy książę „w Prusiech”*, Olsztyn 2010.

³ B. Janiszewska-Mincer, F. Mincer, *Rzeczpospolita Polska a Prusy Książęce w latach 1598–1621. Sprawa sukcesji brandenburskiej*, Warszawa 1988.

henzollernów (jako lenników polskich) Prusami Książęcymi, Księstwem Pruskim (Herzogtum Preussen), Prusami Brandenburskimi lub Prusami Elektorskimi (Hohenzollernowie występowali tu jako dziedziczni władcy Brandenburgii i elektorzy Rzeszy). Mieszkańcy obu części Prus mimo to przez dłuższy czas zachowywali poczucie swego rodzaju wspólnoty i pamięć o przynależności do dawnego jednego organizmu stanowego (kraju)⁴. Co prawda na skutek wydarzeń z okresu wojny północnej z lat 1655–1660 i traktatów welawsko-bydgoskich z 1657 r. elektor Fryderyk Wilhelm uzyskał pełną suwerenność w swoim księstwie pruskim (choć zachowano *hommagium eventuelle* na wypadek wygaśnięcia dynastii)⁵, ale w polskim nazewnictwie nadal używano dotychczasowych określeń, gdyż nowy status tego kraju nie zmieniał faktu, że była to w dalszym ciągu własność książąt brandenburskich.

Istotna zmiana zaszła w 1701 r. Elektor brandenburski Fryderyk III koronował się w Królewcu na króla w Prusach (König in Preussen), przyjmując imię Fryderyka I⁶. W Polsce wydarzenie to przyjęte z oburzeniem, zdając sobie sprawę, że może to oznaczać wystąpienie przez państwo brandenbursko-pruskie z pretensjami do terenu całego dawnego państwa zakonu krzyżackiego, a więc i do Prus Królewskich⁷. Z tego też m.in. powodu aż do 1764 r. Rzeczpospolita nie uznawała oficjalnie tytułu królewskiego elektorów brandenburskich. W ówczesnej korespondencji, gazetach i publicystyce stosowano wobec nich przeważnie określenia: „regnant berliński” lub „Brandenburczyk”, rzadko używając tytułu „król pruski”, natomiast granicę

⁴ Na ten problem szczególną uwagę zwrócił J. Małek, *Dwie części Prus. Studia z dziejów Prus Książęcych i Prus Królewskich w XVI i XVII wieku*, Olsztyn 1987, oraz *idem*, *Dwie części Prus – nowsze spojrzenie*, w: *Prusy Książęce i Prusy Królewskie w XVI–XVIII wieku*, red. J. Wijaczka, Kielce 1977, s. 7–15.

⁵ Por.: B. Szymczak, *Stosunki Rzeczypospolitej z Brandenburgią i Prusami Książęcymi w latach 1648–1658 w opinii i działaniach szlachty koronnej*, Warszawa 2002; D. Makiła, *Między Welawą a Królewcem 1657–1701: geneza królestwa w Prusach (Königtum in Preussen). Studium historyczno-prawne*, Toruń 1998; A. Kamieński, *Polska a Brandenburgia-Prusy w drugiej połowie XVII wieku. Dzieje polityczne*, Poznań 2002.

⁶ D. Makiła, *Między Welawą a Królewcem*, s. 143 n.; *Historia Prus: narodziny – mocarstwo – obumieranie*, t. 2: *Prusy w okresie monarchii absolutnej (1701–1806)*, red. B. Wachowiak, Poznań 2010, s. 65–72 (tam też wcześniejsza literatura).

⁷ P. Baumgart, *Die preussische Königserhebung von 1701, König August II. und die Polnische Republik*, „Almanach Historyczny” 2002, t. 4, s. 49–81; J. A. Gierowski, *Szlachta mazowiecka wobec sąsiada pruskiego*, w: *Europa – Słowiańszczyzna – Polska. Studia ku uczczeniu Profesora Kazimierza Tymienieckiego*, red. J. Bardach i in., Poznań 1970, s. 506–508. Jednocześnie jest rzeczą charakterystyczną, że ówczesni historycy i polemisi brandenbursko-pruscy nie nawiązywali bynajmniej do tradycji katolickiego zakonu, lecz do mitów i legend o dawnym królestwie pogańskich Prusów; por. szerzej: K. Friedrich, *Inne Prusy. Prusy Królewskie i Polska między wolnością a wolnościami (1569–1772)*, Poznań 2005, s. 231 n.

między Mazowszem a dawnymi Prusami Książęcymi określano jako „granicę prusko-brandenburską”⁸.

W historiografii niemieckiej nazwa Prusy Książęce (Herzogtum Preussen) została dla okresu po 1701 r. zastąpiona określeniem Prusy Wschodnie (Ostpreussen), co wynikało z antycypacji późniejszych wydarzeń z 1772 r., kiedy to całe terytorium dawnego państwa krzyżackiego znalazło się pod panowaniem dynastii Hohenzollernów⁹. Bardziej skomplikowana jest sprawa nowego nazewnictwa w historiografii polskiej. Kazimierz Piwarski, autor pierwszej monografii poświęconej dziejom tej prowincji, omawiając jej dzieje po 1701 r. używał nadal określenia Prusy Książęce, ale stosował też ogólną nazwę Prusy, a dla okresu po 1732 r. wprowadził pojęcie Prusy Wschodnie. Podobnie postąpił Karol Górski, autor zwięzłej syntezy dziejów Polski nad Bałtykiem, używając dla okresu po 1701 r. pojęcia Prusy Wschodnie¹⁰. Tymczasem we wstępie do drugiego tomu monumentalnej *Historii Pomorza* jej redaktor Gerard Labuda pisał (dla okresu po 1657 r.) o Pomorzu Brandenburskim (obejmującym Prusy Książęce, powiaty lęborski i bytowski, a także uzyskaną w 1648 r. przez Hohenzollernów znaczą część Księstwa Pomorskiego – Pomorza Wschodniego) oraz o Pomorzu Polskim, czyli Prusach Królewskich¹¹. Edmund Cieślak, który w tejże syntezie opracował większość rozdziałów dotyczących historii Prus Książęcych w latach 1657–1772, konsekwentnie stosował tę formę nazwy tych ziem także dla okresu po 1701 r., kiedy to Księstwo Pruskie zmieniło się w Królestwo w Prusach¹². Wyraźnie zaznaczył przy tym, że dopiero po I rozbiórce Polski z 1772 r. doszło do wprowadzenia nazw Prusy Zachodnie (Westpreussen) dla dawnych Prus Królewskich i Prusy Wschodnie (Ostpreussen) dla dawnych Prus Książęcych¹³. Tadeusz Grygier posunął się jeszcze dalej, uważając, że Prusy Książęce zachowały odrębność administracyjną jako kraj aż do

⁸ K. Maliszewski, *Komunikacja społeczna w kulturze staropolskiej. Studia z dziejów kształtowania się form i treści społecznego przekazu w Rzeczypospolitej szlacheckiej*, Toruń 2001, s. 137–142; D. Dolański, *Zachód w polskiej myśli historycznej czasów saskich*, Zielona Góra 2002, s. 168–169; Archiwum Państwowe w Toruniu, Katalog II, XIV 63, k. 216: Gazeta pisana z Warszawy 20 II 1734.

⁹ W. Martineit, *Die Friedericianische Verwaltung in Ostpreussen*, Heidelberg 1958; *Handbuch der Geschichte Ost- und Westpreussens*, red. E. Opgenoorth, Lüneburg 1994, cz. II/2, s. 17–21, tam też wcześniejsza literatura. Por. też: A. Bues, *Historia Niemiec XVI–XVIII wieku*, Warszawa 1994, s. 149.

¹⁰ K. Piwarski, *Dzieje Prus Wschodnich w czasach nowożytnych*, Gdańsk–Bydgoszcz 1946, s. 226, 233, 240, 251; K. Górski, *Polska w zlewisku Bałtyku*, Gdańsk–Bydgoszcz–Szczecin 1947, s. 171–172.

¹¹ *Historia Pomorza*, red. G. Labuda, t. 2: *do roku 1815*, cz. 1, Poznań 1976, s. 22.

¹² *Ibidem*, t. 2, cz. 2, Poznań 1984, s. 497–521.

¹³ *Ibidem*, s. 521; T. Grygier, *Organizacja władzy naczelnej Prus Książęcych*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1964, t. 13, nr 4, s. 505–507; W. Hubatsch, *Friedrich der Grosse und die preussische Verwaltung*, Köln–Berlin 1973, s. 181.

1804 r. i dlatego też można używać tej nazwy dla okresu od 1525 aż do 1804 r.¹⁴ Jednak Stanisław Salmonowicz w syntezie dziejów państwa pruskiego, niejako nawiązując do nazewnictwa używanego przez Kazimierza Piwarskiego i Karola Górskiego, określił terytorium dawnych Prus Książęcych po 1701 r. jako Prusy Wschodnie, choć w jego specjalistycznych studiach monograficznych oprócz pojęcia Prusy Wschodnie równolegle wciąż jeszcze stosował nazwę Prusy Książęce¹⁵. Tymczasem w najnowszej polskiej *Historii Prus* dla okresu po 1701 r. znów używa się określenia Prusy Książęce (czasem tylko dodając słowo: brandenburskie), akcentując, że określenia Prusy Wschodnie i Prusy Zachodnie powstały dopiero „po pierwszym rozbiórce Polski i zagarnięciu przez Fryderyka II Pomorza Gdańskiego”¹⁶. Autorzy nowszych prac monograficznych zdają sobie jednak sprawę, że dla okresu po 1701 r. pojęcie Prusy Książęce traci sens i wprowadzają nazwę Prusy Brandenburskie, a nawet Prusy Wschodnie¹⁷.

W tej sytuacji warto zajrzeć bezpośrednio do źródeł. Podstawą niniejszego przyczynku są głównie polskie wydawnictwa encyklopedyczno-słownikowe, a także podręczniki historii i geografii oraz wybrane źródła kartograficzne pochodzące z okresu między 1701 a 1772 r.¹⁸ Władysław Aleksander Łubiński, późniejszy prymas, podczas długoletniego pobytu w Dreźnie u boku króla Augusta III zebrał materiały i w 1740 r. opublikował w zasadzie pierwszy w Polsce naukowy pod-

¹⁴ T. Grygier, *Organizacja*, s. 460.

¹⁵ S. Salmonowicz, *Prusy. Dzieje państwa i społeczeństwa*, Poznań 1987, s. 192, 196, 197, 254; *idem*, *Od Prus Książęcych do Królestwa Pruskiego. Studia z dziejów prusko-pomorskich*, Olsztyn 1992, s. 21, 32.

¹⁶ *Historia Prus*, t. 2, s. 21 (B. Wachowiak, *Wprowadzenie*). Także pozostali autorzy tego tomu konsekwentnie stosowali nazwę Prusy Książęce dla okresu od 1701 do 1772 r.

¹⁷ Zob. przykładowo: J. Wijaczka, „*Tolerancja podatkowa*”. *Żydzi w Prusach Brandenburskich w XVIII wieku*, w: *Religia i polityka. Kwestie wyznaniowe i konflikty polityczne w Europie w XVIII wieku*, red. L. Harc, G. Wąs, Wrocław 2009, s. 281–294; J. Staszewski, *August II Mocny*, Wrocław 1998, s. 258.

¹⁸ Ogólne omówienie tego typu wydawnictw zob.: F. Wolański, *Osiemnastowieczne podręczniki geograficzne jako źródło historyczne*, w: *Causa creandi. O pragmatyce źródła historycznego*, red. S. Rosik, P. Wiszewski, Wrocław 2005, s. 533–537; *idem*, *Staropolskie podręczniki i kompendia geograficzne jako źródło wiedzy o świecie w XVIII wieku*, w: *Staropolskie kompendia wiedzy*, red. I. M. Dacka-Górzyńska, J. Partyka, Warszawa 2009, s. 195–202; *idem*, *Polish-German Neighbourhood in the Light of Polish Geographical Writing in the Eighteenth Century*, w: *Die Reiche Mitteleuropa in der Neuzeit. Integration und Herrschaft. Liber memorialis Jan Pirożyński*, red. A. Perlakowski, R. Bartczak, A. Schidling, Kraków 2009, s. 299–304; S. Lipko, *Podręczniki geografii w szkołach polskich XVIII wieku*, w: *Rozprawy z dziejów oświaty*, red. Ł. Kurdybacha, t. 9, Wrocław–Warszawa–Kraków 1966, s. 23–33; B. Rok, *Obraz Niemców i Niemiec w polskim piśmiennictwie geograficznym XVIII wieku*, w: *Śląsk, Polska, Niemcy*, red. K. Matwijowski, W. Wrzesiński, Wrocław 1990, s. 105–110; P. Grabowski, *Obraz terytorium Prus Wschodnich w kartografii XV–XIX wieku*, w: *Ziemie dawnych Prus Wschodnich w kartografii*, red. P. Grabowski, J. Ostrowski, Olsztyn 1997.

ręcznik geografii powszechnej *Świat we wszystkich swoich częściach większych i mniejszych*. W opisie Rzeczypospolitej uwzględnił także „prowincję Prusy Królewskie”, które to „Prusy zaszczycić się mogą najpierwszymi w Polsce bogactwami, nie tylko z przyczyny portu gdańskiego i innych na Morzu Bałtyckim, ale i z przyczyny miast, które ma najmocniejsze i najbogatsze”¹⁹. Osobno, jako lenno Rzeczypospolitej, przedstawił „Xięstwo Pruskie”, przypominając pokrótce historię tych ziem, a więc sprowadzenie Krzyżaków, wojnę trzynastoletnią i przyłączenie Prus Królewskich do Polski przez Kazimierza Jagiellończyka, podczas gdy:

[...] Xięstwo Pruskie Albertowi margrabiemu brandenburskiemu pozwolone in feudum [...] i odtąd Xięstwo Pruskie wzięło denominację Xięstwa, które że jest pod hołdem Polski, dlatego go tu kładę pod Monarchią Polską, spodziewając się, że się swoim czasem przywróci do tej Monarchii²⁰.

W dalszej części Łubieński napisał wprawdzie o paktach bydgoskich z 1657 r., które dały elektorowi Fryderykowi Wilhelmowi i jego potomkom absolutną władzę w tymże Księstwie Pruskim, a jego syn Fryderyk III „roku 1701 koronować się kazał królem pruskim, bez najmniejszego konsensu Rzeczypospolitej”, zaznaczył jednak, że po wygaśnięciu dynastii „do Rzeczypospolitej ma się wrócić Xięstwo Pruskie”²¹. Łubieński w swym dziele konsekwentnie stosował więc dwie nazwy: Prusy Królewskie (na część dawnego państwa krzyżackiego, która w 1466 r. przypadła Polsce) oraz Księstwo Pruskie (na Prusy Książęce), które dzieliło się na Samlandię, Natangię i Hokerlandię. Charakterystyczne jest, że nie używał on określenia „Królestwo w Prusiech”.

Prawie w tym samym czasie w Saksonii ukazywała się licząca 68 tomów encyklopedia opracowana przez Johanna Heinricha Zedlera, w której bardzo dużo miejsca poświęcono sprawom niemieckim i polskim²². Osobne hasło „Preussen, Prussia, Borussia” poświęcono Prusom, traktowanym jako najdalej na północny wschód wysuniętą prowincję (część) Niemiec²³. Autor omówił najpierw historię tego kraju, począwszy od dziejów dawnych plemion pruskich, a na koronacji Fryderyka I w 1701 r. skończywszy. Dopiero potem przedstawił współczesny stan tych ziem, zaznaczając, że graniczą one od wschodu ze Żmudzią i Litwą, od zachodu z Pomorzem (Pommern), od północy z Morzem Bałtyckim, a od południa z Wielkopolską i Mazowszem. Zaznaczył, że kraj dzieli się na Polskie (czyli

¹⁹ W. A. Łubieński, *Świat we wszystkich swoich częściach większych i mniejszych [...] geograficznie, chronologicznie y historycznie okryślony*, Wrocław 1740, s. 402.

²⁰ *Ibidem*, s. 450.

²¹ *Ibidem*, s. 451.

²² *Grosses Vollständiges Universal-Lexicon aller Wissenschaften und Künste*, red. J. H. Zedler, t. 1–64 (i 4 suplementy), Leipzig–Halle 1732–1754; por.: H. Kasprzak-Obrebska, *Polska i pisarze polscy w saskiej encyklopedii J. H. Zedlera*, Łódź 1991.

²³ *Grosses Vollständiges Universal-Lexicon*, t. 29, szp. 357 n.

Górne) Prusy i na Brandenburskie (czyli Dolne) Prusy²⁴. W skład Prus Polskich wchodzi ziemia („Gebiet”) malborska, chełmińska, Warmia i Małe Pomorze, czyli Pomerellen („Klein Pommern oder Pomerellen”), a więc województwo pomorskie. Prusy Brandenburskie, które – jak zaznaczył w 1701 r. zostały wyniesione do rangi królestwa dzielą się na trzy okręgi: Samlandię, Natangię i Górny (późniejsze Górne Prusy; „Samländischen, Natangischen und Oberländischen Kreis”). W encyklopedii Zedlera spotykamy więc właściwie dwie nazwy: Prusy Polskie i Prusy Brandenburskie.

Z niewiele późniejszego okresu pochodzi niewielki podręcznik geografii napisany przez wileńskiego jezuitę Kazimierza Alojzego Hołówkę dla uczniów jezuickich kolegiów²⁵. Rozdział IX obejmuje kraje niemieckie („Germania”) łącznie z Księstwem Pomorskim („Herzogtum Pommern, Pomerania ducatus”), lecz bez Prus Książęcych, które znalazły się w rozdziale XI, obejmującym Polskę („Polonia”). Prusy Królewskie („Prussy, Prussia Regalis”), podzielone na trzy województwa, traktowane są jako część prowincji wielkopolskiej („Polonia major”). Odrębnie przy tym Hołówka przedstawił Prusy Książęce („Preussen, Prussia ducalis, Prussy Xiążęce”), wymieniając ich główne miasta, po czym przeszedł do omawiania prowincji małopolskiej („Polonia minor”)²⁶. W świetle tej struktury podręcznika mogłoby się wydawać, że obie części Prus wciąż jeszcze wchodzi w skład Rzeczypospolitej. Praktycznie w tym samym czasie Wawrzyniec Józef Saltszewicz, profesor matematyki i geometra Akademii Krakowskiej, a także autor licznych kalendarzy, wydał podobny podręcznik geografii w języku polskim. W rozdziale „O Germanii” stwierdził, że dzieli się ona „na niższą i wyższą”, przy czym do niższej należy według niego m.in. „Elektorat Brandenburski i Pomerania Króleska i Xiążęca”. Może autor miał tu na myśli dawne Księstwo Pomorskie oraz część Pomorza Wschodniego (powiaty bytowski i lęborski), stanowiące lenno Korony Polskiej, odstąpione w 1657 r. elektorowi brandenburskiemu, choć pod tym określeniem może też się ukrywać podział na dawne Prusy Książęce i Pomorze (Wschodnie), traktowane jako część królestwa pruskiego. W obszernym rozdziale „O Polsce” Saltszewicz pisał m.in. o trzech województwach pruskich (chełmińskim, malborskim i pomorskim), które wraz z „X[ięstwem] Warmińskim i Kaszubami są Prusy Królewskie zwane ztąd, że do Królestwa Polskiego należą”²⁷. Dziwić tu może wyodrębnienie Kaszub jako części składowej Prus Królewskich, chyba że autor nazywał tak po-

²⁴ *Ibidem*, szp. 363: „Das Land theilet sich in das Polnische Preussen oder Ober-Preussen und in das Brandenburgische Preussen oder Nieder-Preussen”.

²⁵ K. A. Hołówka, *Compendium geographiae in versiculos dispositae*, Vilnae 1745.

²⁶ *Ibidem*, s. 98–99.

²⁷ W. J. Saltszewicz, *Compendium geographiczne to jest szerokiego opisania Ziemi krótkie zebranie polskim stylem in usum, gratiam et favorem oyczystey młodzi polskiej akomodowane*, Kraków 1746, s. 70, 91.

wiaty bytowski i łęborski, faktycznie wchodzące już w skład państwa prusko-brandenburskiego.

Historii Prus Królewskich w czasach nowożytnych poświęcił swą imponującą wielotomową pracę, wydawaną w Gdańsku od 1722 do 1755 r., znakomity gdański uczony Gottfried Lengnich. Pierwszym siedmiu tomom nadał tytuł *Geschichte der Preussischen Lande, Königlich Polnischen Antheils*, w dwóch ostatnich nieco go skrócił na *Geschichte der Preussischen Lande, Polnischen Antheils*. Podkreślił w ten sposób, że zajmuje się wprawdzie historią kraju pruskiego (Prus), ale tylko jego królewsko-polskiej części (od 1526), a więc dziejami Prus Królewskich, czyli Polskich. W osobnej monografii, zatytułowanej *Ius publicum Prussiae Poloniae* (Gedani 1759), zajął się ustrojem tej prowincji. Znów została tu zaakcentowana nazwa Prusy Polskie²⁸. W dziewiątym tomie *Geschichte der Preussischen Lande* poświęcił nieco miejsca koronacji Fryderyka I na króla w Prusach, zaznaczając, że początek nowego wieku (XVIII) stał się przez to pamiętny, że „das Brandenburgische Preussen, von einem Herzogtum, zum Königreich erhoben wurde”. Następnie przypomniał losy Prus Książęcych od chwili, kiedy margrabia brandenburski Albrecht, ostatni wielki mistrz zakonu, otrzymał tę część Prus jako lenne księstwo w dziedziczne władanie (w 1525 r.). Potem Fryderyk Wilhelm Wielki na mocy układu w Welawie (w 1657) uwolnił Księstwo Pruskie („Herzogtum Preussen”) od zależności lennei. Dlatego też jego syn Fryderyk mógł 18 stycznia 1701 r. przyjąć tytuł Jego Królewskiej Wysokości („Königlichen Hoheit”). Lengnich przytoczył jednak obszerny fragment deklaracji Fryderyka z 30 listopada 1700 r., zapewniającej, że przysługujący jego części Prus tytuł królewski w niczym nie będzie naruszać praw króla polskiego i Rzeczypospolitej do tej części Prus, która jest w ich posiadaniu²⁹. Jest przy tym rzeczą charakterystyczną, że w dalszej części pracy stosował wobec Fryderyka I i Fryderyka Wilhelma I tytuł „König von Preussen”.

Bardzo dużo szczegółowych informacji geograficzno-historycznych zawiera największa ówczesna polska encyklopedia księdza Benedykta Chmielowskiego *Nowe Ateny*, oceniana niegdyś przez badaczy zdecydowanie krytycznie jako przejaw ograniczoności umysłowej czasów saskich, od pewnego jednak czasu rehabilitowana, jako dzieło podsumowujące stan dostępnej w Polsce wiedzy z połowy XVIII w.³⁰ W rozdziale „Geografia generalna y partykularna” znajduje się osobny podrozdział, zatytułowany „Marchia albo Margrabstwo Brandenburskie”. W skła-

²⁸ W. Zientara, *Gottfried Lengnich, ein Danziger Historiker in der Zeit der Aufklärung*, cz. 2, Toruń 1996, s. 5–38, 49–55; S. Salmonowicz, *Gotfryd Lengnich. Szkic do portretu uczonego*, w: *idem, Od Prus Książęcych do Królestwa Pruskiego. Studia z dziejów prusko-pomorskich*, Olsztyn 1992, s. 72–102.

²⁹ G. Lengnich, *Geschichte der Preussischen Lande, Polnischen Antheils unter dem Könige August dem zweyten*, Danzig 1755, s. 94–95.

³⁰ Por.: H. Rybicka-Nowacka, „*Nowe Ateny*” Benedykta Chmielowskiego: metoda, styl, język, Warszawa 1974; S. Grzybowski, *Z dziejów popularyzacji nauki w czasach saskich*, w: *Studia*

dzie tego organizmu państwowego znajdują się także „Prusy Xięstwo dane in feudum Albertowi Margrabi i Elektorowi Brandenburskiemu od Zygmunta I Króla Polskiego” – mowa tu jest oczywiście o Prusach Książęcych i o hołdzie pruskim z 1525 r. Następnie ksiądz Chmielowski przypomniał wydarzenia z 1657 r., kiedy to elektor Fryderyk Wilhelm w zamian za zerwanie ze Szwecją został „Xiążęciem Pruskim absolutnym”, co wiązało się też z zastawieniem terytorium elbląskiego i odstąpieniem powiatów bytowskiego i lęborskiego. Zakończyło się to w 1701 r., gdy kolejny elektor „uczynił się Królem Pruskim [...] bez konsensu Rzeczypospolitej, co po dziś dzień continuator”³¹. W obszernym podrozdziale „O Polskim Królestwie” podano natomiast szczegółowy opis geograficzny i omówiono podziały terytorialne prowincji „Prusy Królewskie”³².

U schyłku czasów saskich jezuicki historyk Jan Bielski wydał, cieszący się dużą popularnością, podręcznik historii, geografii i ustroju Rzeczypospolitej³³. Warto zwrócić uwagę, jak wówczas postrzegał on stosunki polsko-pruskie. Przede wszystkim wciąż traktował on dawne Prusy Książęce jako część państwa polsko-litewskiego. Zaczął od paragrafu „Prussy y Krzyżacy”, w którym przypomniał najdawniejsze dzieje tych ziem, kończąc na pokoju toruńskim z 1466 r., na mocy którego „Pruss część znaczną, [którą] teraz Xiążęcą zowią, Mistrz Krzyżacki trzymał prawem hołdowniczym i zawisłym od Polski. Reszta zaś, żeby podzielona na Województwa [...], należała do Polski”. Kolejny paragraf nazwał „Prussy Królewskie” i przedstawił w nim ich podział na trzy województwa i biskupstwo warmińskie. Zaznaczył przy tym, podobnie jak wcześniej Łubieński, że „Kraj ten cały nad inny bogaty, już to z przyczyny Gdańska [...], już że i innych miast wiele liczy majątnych, budownych, osiadłych i handlowych”³⁴. W paragrafie „Xiążęce Prussy” pisał natomiast:

Prussy, Xiążęce nazwane, dla różnicy od tych, co podlegają Królowi Polskiemu i Rzeczypospolitej, której też składają część, kładziemy w porządku ziem, do których Polska ma najwyższe prawo, nie przeto żeby teraz to najwyższe prawo miała nad temi Prussami Polska, bo się z niego wyzuła przez Welawską ugodę w roku 1657.

Zaznaczył jednak, że w ugodzie tej jest zawarta możliwość, iż „wrócić się mogą Prussy do dawnego stanu podlegania Polsce”³⁵. Omawiał następnie hołdy lenne

i materiały z dziejów nauki polskiej, seria A: *Historia nauk społecznych*, z. 7, Warszawa 1965, s. 120–126.

³¹ B. Chmielowski, *Nowe Ateny albo Akademia wszelkiej Scyencyi pełna*, cz. 4, Lwów 1756, s. 292–293.

³² *Ibidem*, s. 321–327.

³³ J. Bielski, *Widok Królestwa Polskiego [...] szkolnej polskiej szlachetnej młodzi wystawiony*, t. 1–2, Poznań 1763.

³⁴ *Ibidem*, t. 1, s. 123–126.

³⁵ *Ibidem*, s. 295.

składane przez elektorów brandenburskich królom polskim z Prus Książęcych, zaznaczając, że po 1657 r. stany pruskie powinny składać „homagium eventuale”, co jednak „od śmierci Fryderyka [III], który też pierwszy Króla Pruskiego nazwisko przybrał”, ustало. Bielski zaopatrzył tę informację w charakterystyczny komentarz: „Co z jakiej przyczyny Rzeczpospolita czyni, w Jej rad tajemnicze nie wchodzę”³⁶.

Wyraźne kłopoty z terminologią i nazewnictwem historycznym dotyczącym ziem nadbałtyckich miał natomiast litewski bazylianin Hilarion Karpiński, autor podręcznego leksykonu geograficznego wydanego w 1766 r.³⁷ Uwzględnił on bowiem „Pomeranię Pr[uską]”, którą traktował jako księstwo niemieckie graniczące od wschodu z Prusami (chyba Królewskimi?) i Polską. Obok umieścił „Pomorskie województwo”, w skład którego wchodzi „część Pomeranii, Pomezanii, Kaszuby i Żuławy”. Od wschodu graniczy ono z „Prusami” (tj. dawnymi Prusami Książęcymi), od południa z „Polską” (Wielkopolską), od zachodu z „Pomeranią dalszą” (tj. byłym Księstwem Pomorskim, czyli Pomorzem Wschodnim). Odrębnie omówił Prusy („Prussia”) jako „kraj Eur[opejski]”, który dzieli się na część „Polską” z województwem malborskim i chełmińskim wraz z Warmią i Żuławami oraz na część „Brandenburską”, która „zaszczycona jest Koroną Królewską od Leopolda Cesarza w R. 1706 [prawidłowo w 1701] dla Fryderyka III Margrabiego Brandenburskiego i potomków jego”³⁸. Mamy tu więc wyraźne określenie byłych Prus Książęcych (tego terminu autor nie stosował) jako Prus Brandenburskich.

Pierwszym w Polsce nowoczesnym podręcznikiem geografii (zwłaszcza politycznej) była tłumaczona z języka niemieckiego przez Ewarysta Kuropatnickiego praca Antoniego Fryderyka Büschinga *Geografia Królestwa Polskiego i Wielkiego Xięstwa Litewskiego*, wydana w 1768 r. Büsching był znanym uczonym, autorem wielotomowych geografii powszechnych, a także prac teoretycznych z geografii fizycznej i statystyki, na którego opracowaniach wzorowali się liczni badacze i popularyzatorzy wiedzy, także w Polsce³⁹. Jest rzeczą charakterystyczną, że w *Geografii Królestwa Polskiego* w ogóle nie uwzględnił on dawnych Prus Książęcych. Jedyne opisując Warmię, stwierdził, że jest ona „zewsząd Królestwem Pruskim otoczona”. Wynika z tego, że za właściwą, obowiązującą wówczas nazwę tej krainy uważał „Królestwo Pruskie”, choć wzmiankując wcześniejsze biskupstwo sambijskie, dodał, iż leżało ono „w Prusiech Brandenburskich”⁴⁰. Odrębnie traktował Büsching „Polskie Prusy albo Wielkie Xięstwo Pruskie [ta nazwa wzięta z tytułatury królów

³⁶ *Ibidem*, s. 298.

³⁷ H. Karpiński, *Lexykon geograficzny dla gruntownego pojęcia gazet i historii z różnych autorów zebrany*, Wilno [Supraśl?] 1766; praca ta została opublikowana już po śmierci autora przez jego brata, Herakliusza, też bazylianina, który dokonał niezbędnych uzupełnień.

³⁸ *Ibidem*, s. 455, 463–464.

³⁹ S. Lipko, *Podręczniki geografii*, s. 24–25.

⁴⁰ A. F. Büsching, *Geografia Królestwa Polskiego i Wielkiego Xięstwa Litewskiego, tudzież innych Prowincyi do nich należących*, Lipsk–Drezno 1768, s. 84, 122.

polskich], które od tego czasu [tj. od 1466] do Wielkiej Polskiej jest przyłączone”. Podkreślił, że „Xięstwo Pruskie [tu w znaczeniu Prus Królewskich!] jest własne i osobliwe Corpus Politicum, które z Polską, oprócz Króla i jego jedynie osoby, nic społecznego nie ma, a z Koroną [Polską] na wieczne czasy przez pewne przymierze złączone jest”, po czym dokonał bliższą analizę warunków pokoju toruńskiego z 1466 r.⁴¹ Widoczne jest tu nawiązanie do tez gdańskiego historyka Gottfrieda Lengnicha i innych tzw. autonomistów pruskich o unii personalnej łączącej Prusy Królewskie z Koroną⁴².

W tymże 1768 r. ukazały się dwa nowe podręczniki geografii, gdańszczanina Jana Piotra Edlinga dla uczniów Szkoły Rycerskiej oraz jezuity Karola Wyrwicza. Obie prace ujęte były w formie pytań i odpowiedzi. Kolejne wydania dzieł tego drugiego autora zyskały dużą popularność i służyły potem uczniom szkół Komisji Edukacji Narodowej⁴³.

Jan Piotr Edling w *Początkach krajopisarstwa* na pytanie: „Jakie są granice Królestwa Polskiego?”, odpowiadał, że „od Zachodu Cesarstwo Niemieckie, osobliwie Xięstwo Pomorskie i Śląskie, od północy Moskwa i Prussy”, mając na myśli oczywiście dawne Prusy Książęce. Natomiast Wielkopolska dzieliła się według niego: „Na Wielką Polskę własną, Mazowsze, Prussy i Pomeranią”. Pod tą ostatnią nazwą kryło się województwo pomorskie; zresztą na pytanie: „Wiele jest województw w Pomeranii?”, wyjaśniał – „Jedno tylko: Województwo Pomorskie”. Ponieważ „Prussy” dzieliły się, według jego koncepcji, „Na dwa województwa: Chełmińskie, Malborskie, tudzież na Xięstwo Warmińskie”⁴⁴. Wynika z tego, że północne ziemie Rzeczypospolitej składały się według Edlinga z Prus (dawnych Prus Krzyżackich sprzed 1309 r., a więc sprzed zdobycia Pomorza Gdańskiego przez zakon) i województwa pomorskiego, czyli dawnego Księstwa Pomorsko-Gdańskiego. Można przypuszczać, że na takie nietypowe wówczas poglądy miała wpływ tradycja historyczna widoczna w nauce gdańskiej⁴⁵.

O niejednoznacznym pojmowaniu przez Edlinga określenia Prusy może jednak świadczyć fakt, że w podrozdziale „O Xięstwie Pruskim” wyjaśniał, że jego granice to od zachodu „Xięstwo Pomorskie”, od północy „morze Bałtyckie”, od wschodu „Królestwo Pruskie”, a od południa „Królestwo Polskie”. W skład tak pojętego

⁴¹ *Ibidem*, s. 81.

⁴² S. Salmonowicz, *Z dziejów walki o tzw. restaurację autonomicznych aspiracji Prus Królewskich w XVIII wieku*, „Analecta Cracoviensia” 1975, t. 7, s. 433–457.

⁴³ S. Lipko, *Podręczniki geografii*, s. 25–27, 29–31; F. Wolański, *Osiemnastowieczne podręczniki*, s. 536–537; K. Mrozowska, *Szkoła Rycerska Stanisława Augusta Poniatowskiego (1765–1794)*, Wrocław 1961, s. 88, 159–160.

⁴⁴ J. P. Edling, *Początki krajopisarstwa ku pożytkowi Akademii Rycerskiej Korpusu Kadetów w Warszawie*, Warszawa 1768, s. 26–27, 30–31.

⁴⁵ L. Mokrzecki, *W kregu prac historyków gdańskich XVII wieku*, Gdańsk 1974, s. 102–103, 108, 160–161, 195–196.

Księstwa Pruskiego wchodzą województwa chełmińskie, malborskie, Warmia oraz województwo pomorskie⁴⁶. W tym ujęciu Księstwo Pruskie oznacza Prusy Królewskie. Tymczasem dawne Prusy Książęce określał Edling jako „Królestwo Pruskie”, które graniczy ze Żmudzią, województwami trockim i podlaskim, Mazowszem, Prusami Polskimi i Morzem Bałtyckim⁴⁷. Edling używał więc wobec Prus Królewskich nazw: Prusy, Księstwo Pruskie i Prusy Polskie, podczas gdy były Prusy Książęce to w jego pracy Królestwo Pruskie.

Warto zauważyć, że podobna terminologia występuje u najwybitniejszego oświeceniowego geografa polskiego Karola Wyrwicza. W *Geografii czasów teraźniejszych*, odpowiadając na pytanie: „Które kraje należą do Króla Pruskiego?”, wymienił „1. Królestwo Pruskie, 2. Marchia Brandenburska, 3. Pomerania bliższa i dalsza, 4. Xięstwo Śląskie”, po czym na końcu dodał w punkcie 10: „W Polsce starostwa lenne: Bytowskie i Lawenburskie [lęborskie], zastawne starostwo Drahimskie i Żuławy Elbląskie [trzymane jako zastaw], w Litwie dziedziczne włości Sereia i Taurogi” (po Bogusławie Radziwille). Następnie dał szczegółowy opis „Królestwa Pruskiego” – wyjaśnił, że są to:

Prusy od panującej tam familii nazwane Brandenburskie, naprzód podbite od kawalerów Krzyżackich [...], potem od Kazimierza IV [Jagiellończyka] do hołdu przymuszone, a od syna jego Zygmunta I na Xięstwo świeckie obrócone i Albrychtowi Margrabi Brandenburskiemu [...] na lenność dziedziczną oddane roku 1525; dalej traktatem Wielawskim r. 1657 od Jana Kazimierza i Rzeczypospolitej z hołdu wypuszczone, na koniec od Fryderyka I do tytułu królewskiego r. 1701 podniesione.

Dodał, że graniczą one od zachodu „z Prusami Polskimi”⁴⁸. Nie ulega więc wątpliwości, że zarówno Edling, jak i Wyrwicz dla określenia byłych Prus Książęcych używali nazwy Królestwo Pruskie. Nasuwa się oczywiście pytanie, czy ta zmiana terminologii nie wynika po prostu z faktu, że Rzeczpospolita uznała w końcu, w 1764 r., tytuł królewski Hohenzollernów. Na podkreślenie zasługuje fakt, że w niezwykle wówczas popularnej *Wielkiej Encyklopedii Francuskiej* (t. 13, 1765) Prusy Królewskie określono jako Prusse Royale lub Polonoise, a dawne Prusy Książęce jako Royaume de Prusse⁴⁹.

Warto w tym miejscu przeanalizować jeszcze, jakie nazwy obu części Prus widnieją na ówczesnych mapy i planach. Na znanych mapach z pierwszej połowy XVII w., wydanych w znakomitych oficynach Matheusa i Caspara Merianów, pojawiają się nazwy: „Borussia Ducatus (herzogliches Preussen)” oraz „Borussia Regalis

⁴⁶ J. P. Edling, *Początki krajopisarstwa*, s. 58–66.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 66–67.

⁴⁸ K. Wyrwicz, *Geografia powszechna czasów teraźniejszych, albo opisanie krótkie krajów całego świata*, [wyd. 2] Warszawa 1773.

⁴⁹ M. Forycki, *Chorografia Rzeczypospolitej szlacheckiej w Encyklopedii Diderota i d’Alamberta*, Poznań 2010, s. 174–175.

(Königlich Polnisches Preussen)⁵⁰. Tymczasem sporządzający, już po koronacji Fryderyka I, szczegółową mapę granic Prus Brandenburskich Samuel Suchodolec (prawdopodobnie w 1712 r.; przekazał ją do Berlina na przełomie 1713/14 r.) użył w jej nazwie terminu „das gantze Königreich Preussen”, przy czym ze szczegółowego tytułu wynika, że obejmuje ona wyłącznie terytorium dawnych Prus Książęcych⁵¹. Podobnie działający w Norymberdze znany geograf Johann Babtist Homann na mapie z 1715 r. użył nazwy „Regnum Borussiae” dla byłych Prus Książęcych⁵². Kolejna szczegółowa mapa tego terenu powstała w latach 1731–1739. Wykonał ją na zlecenie regionalnych władz pruskich inżynier i kartograf Jan Władysław Suchodolec, syn wspomnianego już Samuela. Wydana ostatecznie drukiem w 1764 r., nosiła tytuł *XXIX Vergrößerte Sectiones der General-Cardre von dem Königreich Preussen* i obejmowała obszar dawnych Prus Książęcych wraz z należącymi do Hohenzollernów dobrami Taurogi oraz terytorium elbląskim, częścią Żuław i przyległymi terenami Żmudzi, województwa trockiego, podlaskiego, mazowieckiego, chełmińskiego i Warmii⁵³. Już na podstawie tych trzech przykładów można stwierdzić, że ówczesne mapy, powstałe na zamówienie władz pruskich i mające w tytule określenie „Königreich Preussen” (Królestwo Pruskie), nie obejmują całego terytorium państwa prusko-brandenburskiego znajdującego się pod władaniem Hohenzollernów, lecz wyłącznie dawne Prusy Książęce, bo do tego jedynie kraju odnosiła się tytułatura „König in Preussen”, czyli „król w Prusiech”.

Tymczasem na jednej z map powstałych na terytorium Rzeczypospolitej w połowie XVIII w. pojawiła się jednak jeszcze jedna nazwa – mianowicie Prusy Wschodnie. Elbląski kartograf i mechanik Jan Fryderyk Endersch (pochodzący z Turynii, ale od 1728 r. zamieszkały w Elblągu) opracował trzy mapy, bardzo wysoko ocenione przez specjalistów. Dwie pierwsze obejmowały terytorium Żuław Wiślanych (opublikowana w 1753) i Warmii, tj. biskupstwa warmińskiego (wydana drukiem w 1755)⁵⁴. W 1758 r. ukazało się w Elblągu kolejne jego dzieło kartograficzne, zatytułowane *Mapa Geographica Borrussium Orientalem*⁵⁵. Użycie tego określenia świadczy o tym, że już w tym okresie funkcjonowała nieoficjalna nazwa Prusy Wschodnie (dawne Książęce), odróżniająca je od Prus Królewskich, czyli Zachodnich. Możliwe, że tego typu nazewnictwo pojawiło się najpierw wśród kartografów i geografów, przyzwyczajonych do określania położenia danych te-

⁵⁰ P. Grabowski, *Obraz terytorium*, s. 26.

⁵¹ J. Szeliga, *Działalność kartograficzna Samuela i Jana Władysława Suchodolców w Prusach w XVII i XVIII wieku*, Warszawa 2004, s. 84–88.

⁵² P. Grabowski, *Obraz terytorium*, s. 26.

⁵³ J. Szeliga, *Działalność kartograficzna*, s. 103–108.

⁵⁴ J. Szeliga, *O mapie Warmii Jana Fryderyka Enderscha (1755)*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1972, nr 4, s. 515–526.

⁵⁵ P. Grabowski, *Obraz terytorium*, s. 28–29.

rytoriów według stron świata. Hipoteza ta zasługuje jednak na bardziej szczegółowe badania źródłowe.

Faktem jest, że wśród mieszkańców północnych kresów Rzeczypospolitej graniczących z państwem pruskim już przed 1772 r. funkcjonowało pojęcie „Prusy Wschodnie”, tak samo jak i nazwa „Królestwo Pruskie” w znaczeniu dawnych Prus Książęcych. W sporządzonej w 1765 r. przez Stanisława Czarlińskiego (pochodzącego z powiatu tczewskiego) i Jerzego Kalksteina (mającego dobra w województwie malborskim) lustracji królewskich województwa malborskiego jest mowa o sporze o las między starostwem straszewskim a sąsiednimi „wsiami Królestwa Pruskiego”⁵⁶. Natomiast obliczając dochody z propinacji (wyszynku) starostwa grodowego kiszporskiego (dzierzgońskiego), lustratorzy stwierdzili, że wojewoda malborski (będący jednocześnie starostą grodowym) z powodu braku lasów w tym starostwie musi sprowadzać drewno (niezbędne do palenia pod kotłami przy produkcji piwa i wódki) „z Prus Wschodnich”⁵⁷.

Podsumowując ten artykuł, mający wyraźnie sondażowy charakter, należy stwierdzić, że dla tej części Prus Krzyżackich, która w 1466 r. ostatecznie przypadła królowi Kazimierzowi Jagiellończykowi, najczęściej używane były w XVIII w. (tak jak i uprzednio) nazwy: Prusy Królewskie i Prusy Polskie. Jedynie raz wystąpiło określenie Wielkie Księstwo Pruskie, zaczerpnięte z polskiej tytułatury królewskiej. W przypadku tej części państwa krzyżackiego, która ostatecznie stała się lennym księstwem Rzeczypospolitej, dotychczasowe nazwy Prusy Książęce i Księstwo Pruskie (Herzogtum Preussen) dla okresu po 1701 r. nie powinny być używane, gdyż całkowicie straciły one aktualność. Można natomiast, jak to uczyniła np. Karin Friedrich, stosować określenie byłe Prusy Książęce⁵⁸. Dość często spotykana w osiemnastowiecznych źródłach nazwa Królestwo Pruskie (Königreich Preussen), oznaczająca dawne Prusy Książęce, może mylić dzisiejszego czytelnika, gdyż kojarzy mu się z całym państwem dynastii Hohenzollernów, obejmującym oprócz Królestwa w Prusach także Marchię Brandenburską, Pomorze (Wschodnie), Śląsk (od 1740) i wiele mniejszych, o różnorodnym statusie prawnym, terytoriów w Rzeszy Niemieckiej. W tej sytuacji w dalszym ciągu najlepiej byłoby używać określenia Prusy Brandenburskie. W świetle źródeł polskich całkowicie uprawnione jest jednak stosowanie nazwy Prusy Wschodnie, i to już dla okresu sprzed 1772 r.

⁵⁶ *Lustracja województw Prus Królewskich 1765*, t. 3: *Województwo malborskie*, wyd. J. Dygdała, Toruń 2011, s. 28.

⁵⁷ *Ibidem*, s. 13.

⁵⁸ K. Friedrich, *Inne Prusy*, s. 243.

JERZY DYGDALA

AGAIN ABOUT THE NAMES OF TWO PARTS OF PRUSSIA
IN THE 18TH CENTURY

SUMMARY

Polish historiography copes with a problem of using a proper name for former territories of the Duchy of Prussia within the period since the coronation of Frederick I Hohenzollern as King *in Prussia* in 1701 until the 1st partition of the Polish-Lithuanian Commonwealth in 1772. After 1772 two parts of Prussia – i.e. the most part of the Royal as well as Ducal Prussia – were to remain within the Prussian state under the rule of Frederick the Great being divided in two provinces officially called East Prussia and West Prussia. Since some Polish historians in relation to the period after 1701 have so far used the no longer existing term the *Duchy of Prussia* as well as East Prussia that was officially introduced only in 1772 therefore the author decided to reach directly to primary sources. The basis for the considerations included in his essay is composed of mostly Polish dictionaries and history and geography textbooks as well as cartographic sources from the period between 1701–1772.

As a result of the research it turned out that the territory of the former Teutonic Order State, which had been incorporated into the Kingdom of Poland in 1466, in the 18th century was still called (exactly as beforehand) *Royal Prussia* or *Polish Prussia*. As far as the eastern part of the former Teutonic Order State is concerned, which was transformed into a fiefdom of the Kingdom of Poland in 1525, the use of the names the *Ducal Prussia* or *Duchy of Prussia* (*Herzogtum Preussen*) for the period after 1701 is improper since both terms became outdated at that time. Consequently one should use the term *former Ducal Prussia*. In turn the frequently coming up in 18th century sources the term *Kingdom of Prussia* (*Konigreich in Preussen*) which related to the *former Ducal Prussia* might be confusing for a today's reader since it popularly associates with the entire Hohenzollern state that also included – apart from Kingdom in Prussia – different territories within borders of the German Reich such as: Brandenburg, Hinterpommern and (since 1740) Silesia as well as many other minor territories. In this situation – according to the author – the best name for the former Ducal Prussia would be: *Brandenburg's Prussia*. Apart from this inferring from the Polish cartographic sources and comments of the Polish speaking inhabitants of the lands bordering on the former Ducal Prussia, it is completely justified to use the term East Prussia already for the period after 1701.